

УДК 343.988:541

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ

Поліна ЗЕЛЕНЯК,
ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології
Національної академії внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню правового регулювання діяльності суб'єктів профілактики злочинів проти життя та здоров'я дітей, які належать до найбільш небезпечних, оскільки посягають на найбільш важливі блага людини. Національним законодавством проголошено, що життя та здоров'я людини є найвищою соціальною цінністю ст. 3 Конституції України. А посягання на життя і здоров'я дітей є обтяжуючими ознаками злочинів, відповідальність за які передбачена кримінальним законодавством. Ефективність діяльності суб'єктів профілактики злочинів проти життя та здоров'я дітей залежить не тільки від правових засад, але й від їх методів та механізму взаємодії. Профілактика злочинів є тією системою заходів, що спрямовані на усунення причинного комплексу, що сприяють цим злочинам, і, як наслідок такої діяльності, зниження злочинності. Актуальність статті зумовлена аналізом правового регулювання суб'єктів профілактики злочинів та пошуком оптимальних форм взаємодії державних та громадських інститутів.

Нині в Україні створена нормативно-правова база діяльності суб'єктів запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей. Вони здійснюють виявлення та усунення причин та умов досліджуваних злочинів, прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення злочинів проти життя та здоров'я дітей, забезпечують надання соціальних послуг, інформують постраждалих осіб про права, заходи та соціальні послуги, якими вони можуть скористатися. Основні функції в цій діяльності покладено на спеціально уповноважені підрозділи Національної поліції.

Ключові слова: злочини проти життя і здоров'я, дитина, профілактика злочинів, суб'єкти запобігання, заходи запобігання.

LEGAL REGULATION OF ACTIVITY OF CRIME PREVENTION SUBJECTS AGAINST CHILDREN'S LIFE AND HEALTH

Polina ZELENYAK,
Adjunct of the Department of Criminology and Penal Law
of National Academy of Internal Affairs

SUMMARY

The article is devoted to the study of legal regulation of the activities of crime prevention actors against the life and health of children who belong to the most dangerous, since they encroach on the most important benefits of man. National legislation declares that human life and health are the highest social value of art. 3 of the Constitution of Ukraine. And attacks on the life and health of children are aggravating signs of crime, the responsibility for which is provided by domestic legislation. The effectiveness of the activity of crime prevention actors against the life and health of children depends not only on legal principles, but also on their forms and mechanism of interaction. Crime prevention is a system of measures aimed at eliminating the causal complex contributing to these crimes and, because of such activities, reducing crime. The urgency of the article is due to the analysis of legal regulation of crime prevention subjects and the search for optimal forms of interaction between state and public institutions.

Today, in Ukraine, the regulatory framework for the activities of preventing crimes against the life and health of children has been established. They identify and eliminate the causes and conditions of the crimes under investigation, receive and process applications and reports of crimes against the life and health of children, provide social services, inform victims of the rights, measures and social services they can use. The main functions in this activity are assigned to the specially authorized units of the National Police.

Key words: crimes against life and health, child, prevention of crime, actors of prevention, measures of prevention.

Постановка проблеми. Забезпечення інтересів дитини є пріоритетним напрямом державної політики, який зазначений у Конституції та законах України. Така діяльність потребує реалізації комплексного підходу, який передбачає координацію дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема підрозділів Національної поліції, судів, органів прокуратури, органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби, громадських організацій, надавачів соціальних, освітніх, медичних та інших послуг.

З метою забезпечення зниження рівня злочинів проти життя та здоров'я дітей необхідно запровадити цілісну систему заходів, що включатимуть комплексну взаємо-

дію суб'єктів профілактики правопорушень. Профілактика злочинів проти життя і здоров'я дітей реалізується в конкретній соціально-економічній ситуації. Зміни, що відбуваються в державі, негативно вплинули на реалізацію запобіжних заходів, про що свідчить те, що саме тільки підрозділи Національної поліції та Державної кримінально-виконавчої служби України фактично є тими суб'єктами, які здійснюють тією чи іншою мірою превентивну діяльність. Але ефективність такої діяльності залежить від взаємодії всіх суб'єктів, яка дасть змогу забезпечити вирішення спільних завдань державними органами та громадськими організаціями, найбільш раціонально використовуючи сили та засоби.

Актуальність теми дослідження. Злочини проти життя та здоров'я дітей належать до найбільш небезпечних, оскільки посягають на найбільш важливі блага людини. Національним законодавством проголошено, що життя та здоров'я людини є найвищою соціальною цінністю ст. 3 Конституції України. А посягання на життя і здоров'я дітей є обтяжуючими ознаками злочинів, відповідальність за які передбачена вітчизняним законодавством. Ефективність діяльності суб'єктів профілактики злочинів проти життя та здоров'я дітей залежить не тільки від правих засад, але й від їх форм та механізму взаємодії. Профілактика злочинів є обтяжуючими заходами, що спрямована на усунення причинного комплексу, який сприяє цим злочинам, і, внаслідок такої діяльності, зниження злочинності. Правове регулювання діяльності суб'єктів профілактики злочинів проти життя і здоров'я дітей полягає в нормотворчій діяльності держави та її органів, що визначається законами та іншими нормативно-правовими актами, в яких визначено мету та завдання суб'єктів, форми та методи їх діяльності.

Актуальність статті зумовлена аналізом правового регулювання суб'єктів профілактики злочинів та пошуком оптимальних форм взаємодії державних та громадських інститутів.

Стан дослідження. Питання запобігання злочинам досліджувалися вітчизняними та зарубіжними вченими, а саме Г. Гассером, Б.М. Головкіним, А.О. Джужею, О.М. Джужею, А.І. Долговою, В.І. Женунтієм, А.П. Закалоком, А.Ф. Зелінським, Г. Еленбергером О.Г. Колбом, О.М. Костенком, Н.Ф. Кузнецовою, В.В. Лунесевим, М.І. Мельником, Б. Мендельсоном, В.С. Мінською, Є.М. Моїсєєвим, В.І. Осадчим, В.І. Полубинським, В.Я. Рибальською, Д.В. Рівманом, А.В. Савченком, В.О. Туляковим, Л.В. Франком, Г. Хентігом, Г.І. Чечель, А. Фаттахом та інших.

Окремі аспекти запобігання злочинам, їх правовому захисту, заходів профілактики досліджувалися І.О. Бандуркою («Кримінально-правовий захист дитинства в Україні»), А.Б. Благую (монографія «Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання)'), Б.М. Головкіним («Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання»), О.М. Джужею («Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма»), А.О. Джужею («Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні: теорія та практика»), С.С. Косенко («Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх») та ін.

Мета і завдання статті. Метою статті є визначення суб'єктів профілактики злочинів проти життя та здоров'я дітей, аналіз правової основи їх діяльності, а також дослідження механізму взаємодії суб'єктів профілактики злочинів.

Викладення основного матеріалу. Профілактика злочинів визначається як один із видів соціального регулювання суспільних відносин із метою усунення детермінант злочинів за допомогою взаємодії соціально-економічного, виховного-педагогічного, організаційного та правового характеру. Запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дітей, – це комплекс заходів, спрямованих на недопущення вчинення злочинів щодо дітей. Комплекс таких заходів здійснюється відповідно до соціальної, економічної, культурної та правової політики держави. Захист дітей від злочинних посягань зумовлений їх правовим становищем у суспільстві як вікової групи. Запобігання таким злочинам здійснюється на різних рівнях та напрямках діяльності, характеризується значним діапазоном спеціальних заходів.

Відповідно до Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» [1] на період до 2021 р. забезпечення послі-

довної імплементації положень Конвенції ООН «Про права дитини» [2] передбачає розбудову системи захисту прав та інтересів дитини. В основу діяльності органів держави та громадських організацій покладено комплекс заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для життя та розвитку дитини, а саме: розроблення та затвердження мінімальних стандартів благополуччя та безпеки дитини.

Основними завданнями діяльності держави у сфері забезпечення безпеки дітей є забезпечення захисту дітей від насильства, а саме: формування політики громадської нетерпимості до всіх форм насильства над дітьми в суспільстві; створення системи ефективної профілактики та протидії домашньому насильству над дітьми; здійснення заходів щодо протидії найгіршим формам дитячої праці, проституції та порнографії, захисту дітей від експлуатації, сексуального насильства і торгівлі людьми.

Напрямом такої діяльності має стати активізація інформаційно-просвітницької роботи із запобігання усіх форм насильства над дітьми; а саме: удосконалення системи захисту прав та інтересів дітей, які вчинили правопорушення; врахування найкращих інтересів та думки дитини під час прийняття рішень; залучення громадянського суспільства до вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням найкращих інтересів дитини; забезпечення захисту прав та інтересів дитини у зоні воєнних дій чи збройних конфліктів.

Відповідно до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [3] передбачається система соціального захисту дітей – комплекс заходів і засобів соціально-економічного та правового характеру щодо забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіту, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки. Здійснення зазначеного комплексу заходів покладається на таких суб'єктів у межах їх компетенції: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; уповноважені підрозділи органів Національної поліції; приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

У здійсненні соціального захисту дітей беруть участь у межах своєї компетенції інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни. Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4] визначені суб'єкти, які запобігають насильству щодо дітей, а саме: загальні служби підтримки постраждалих осіб, до них належать заклади, які надають допомогу постраждалим особам: 1) центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; 2) притулки для дітей; 3) центри соціально-психологічної реабілітації дітей; 4) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка); 5) центри соціально-психологічної допомоги; 6) територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг); 7) інші заклади, установи та організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам. забезпечення координації діяльності суб'єктів, що

здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та їх взаємодії на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

На цих суб'єктів покладається: забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці; забезпечення надання соціальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, у тому числі шляхом соціального замовлення у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; інформування постраждалих осіб про права, заходи та соціальні послуги, якими вони можуть скористатися.

Важливу роль у запобіганні злочинів проти життя і здоров'я дитини відіграють служби у справах дітей, які здійснюють: розроблення та виконання заходів із захисту прав та законних інтересів постраждалої дитини; розроблення та виконання заходів із захисту прав та законних інтересів дитини; прийом та розгляд заяв і повідомлень про домашнє насильство стосовно дітей; інформування постраждалої дитини, її батьків, інших законних представників, якщо вони не є кривдниками дитини, про права, заходи та послуги, якими вони можуть скористатися; влаштування дитини в центр соціально-психологічної реабілітації дітей, притулок для дітей служби у справах дітей, інші установи для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб, а також здійснення контролю за умовами її перебування та надання допомоги у разі неможливості проживання дитини зі своїми батьками, іншими законними представниками.

Суб'єкти запобігання злочинів проти життя та здоров'я дітей взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання насильству, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидії домашньому насильству». Також зазначений закон визначає спеціальних суб'єктів, а саме спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб від домашнього насильства, до яких належать притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, кол-центр із питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, а також заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі.

Вітчизняним законодавством передбачено здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а саме у виявленні фактів домашнього насильства, наданні допомоги та захисту постраждалим особам, можуть брати участь підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання та іноземні неурядові організації, фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, у тому числі послуги патронажу над дітьми.

Завданням взаємодії суб'єктів профілактики злочинів проти життя і здоров'я дітей передбачено «Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» [5].

До завдань суб'єктів запобігання злочинів проти життя та здоров'я дітей належать: визначення стану, причин і передумов поширення насильства; підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини

та наслідки насильства; сприяння розумінню суспільством природи насильства, його непропорційного впливу; формування в суспільстві нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед дітей, усвідомлення насильства як порушення прав людини.

З метою виконання завдань у сфері запобігання насильству суб'єкти розробляють та виконують на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці місцеві програми із запобігання та протидії насильству, координують діяльності та визначають форми взаємодії суб'єктів, здійснюють реалізацію заходів із запобігання насильству, відповідно до законодавства, збирають, аналізують і поширюють інформацію про насильство на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Ефективність профілактики злочинів проти життя та здоров'я дітей залежить від професійних стандартів працівників поліції. Законом України «Про Національну поліцію» [6] передбачено систему заходів щодо захисту дітей. Відповідно до ст. 23 закону поліція здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень. На неї покладається виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень; вона вживає у межах своєї компетенції заходів задля їх усунення, вживає заходів із метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень, припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення і вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення.

У межах своєї компетенції поліція здійснює контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вживає заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі.

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції [4] вживають заходи для запобігання та протидії домашньому насильству. До повноважень належать: 1) виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них; 2) прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, у тому числі розгляд повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, вжиття заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України; 3) інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; 4) винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників; 5) взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством; 6) здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії; 7) анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством; 8) взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 9) звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії

домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції України здійснюють повноваження у сфері запобігання та протидії домашньому насильству з урахуванням міжнародних стандартів реагування правоохоронних органів на випадки домашнього насильства та оцінки ризиків. Поліцейські можуть проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи.

Висновки. Нині в Україні розроблено й законодавчо встановлено основні форми і методи, правову основу діяльності суб'єктів профілактики злочинів проти життя та здоров'я дітей. Найважливішими є виявлення та усунення причин та умов досліджуваних злочинів, прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення злочинів проти життя та здоров'я дітей, забезпечення надання соціальних послуг, інформація постраждалих осіб про права, заходи та соціальні послуги, якими вони можуть скористатися.

Незважаючи на значні зусилля під час розробки нормативно-правових засад діяльності суб'єктів профілактики злочинів проти життя та здоров'я дітей, нині відсутній єдиний механізм взаємодії всіх суб'єктів профілактики. Законодавцем передбачено тільки механізм взаємодії у сфері запобігання домашньому насильству. Не ставлячи під сумнів актуальність та необхідність такої взаємодії, вважаємо за необхідне не обмежуватися єдиним комплексом запобіжних заходів щодо домашнього насильства, а розробити механізм взаємодії суб'єктів запобігання та протидії злочинів проти життя та здоров'я дітей, такий механізм дасть змогу вдосконалити систему запобіжних заходів. Система запобіжних заходів має ґрунтуватися на комплексних наукових дослідженнях аналізу тенденцій злочинів проти життя та здоров'я дітей на основі збору даних за необхідних показниками. Також мають бути включені заходи щодо навчання та підвищення рівня професійної компетентності суб'єктів, що здійснюють запобіжні заходи, проведення комплексної, а також орієнтованої на різні групи насе-

лення інформаційно-просвітницької та роз'яснювальної роботи, спрямованої на запобігання насильницьким злочинам. Важливим, на нашу думку, є внесення змін до нормативно-правових актів у сфері запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, які будуть сприяти удосконаленню напрямів діяльності у досліджуваній сфері (облік звернень постраждалих осіб; організація діяльності центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання злочинів проти життя та здоров'я дітей, служб у справах дітей, уповноважених підрозділів Національної поліції).

Список використаної літератури:

1. Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF#n10>.
2. Конвенція ООН «Про права дитини». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
3. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
5. Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: Постанова КМ України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#n12>.
6. Про Національну поліцію: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Зеленяк Поліна Анатоліївна – ад'юнкт кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Zeleniak Polina Anatoliivna – Adjunct of the Department of Criminology and Penal Law of National Academy of Internal Affairs

zelenyak2122@gmail.com